

Tanke og vilje i mytisk form

Har vi en tid levet oss inn i den nordiske mytologis bilder, og så tar fatt på den greske mytologi, er det som å komme inn i en helt ny verden. Et nytt livsrom åpner seg, vi står i en ny livssituasjon. Her taler hele verden anderledes til oss, og mennesket selv er vesentlig anderledes.

Paralleller er ikke vanskelig å finne. Vi kan soke etter "tordenguden" eller "kjærlighetsgudinnen". Vi kan finne "krigsguden" eller "dragedreperen". Vi kan finne 12 borger i Åsgård og 12 guder på Olympen. Er det de samme?

Vi kan svare både ja og nei. Der er noe objektivt i selve funksjonen som utvilsomt er "det samme". Og allikevel er det nettopp den store forskjell vi først og fremst legger merke til. Hele stilen, livsfolelsen, romfolelsen er anderledes. Forsåvidt er der ikke en eneste skikkelse i den greske mytos vi kan finne igjen som "den samme" i den nordisk-germanske, - ikke en eneste gud eller gudinne, ikke en eneste nymfe og ikke en eneste begivenhet.

Hva er dette sæskilte, dette egenartete ved disse to verdener?

I den nordiske står gudene i en ustanselig kamp for sin eksistens. Motstanderne har til og med trengt seg inn i deres egen midte og forbereder deres fall. Den største avgjørende kamp ligger i fremtiden. Den store undergang, Ragnarok, er forestående. Det er en fullstendig verdensrevolusjon, hvor det gamle går til grunne. Det gode seirer, og en ny og forklart verden stiger frem. I denne nuværende og fremtidige kamp er menneskene flettet inn som ganske små, men betydningsfulle vesener. Menneskene deltar i kampen, de er gudenes uunnværlige medhjelpere. Når en tapper helt dor, fortsetter han å kjempe, og han over seg ustanselig videre til det verdensomfattende oppgjør. Der er våpengny i Vallhall i livet etter doden.

Hvilken viljesverden. Hvilket brus av kampmot som går gjennom marg og ben, stormer ikke frem i Valkyrienes ritt og kaller til kamp for det godes seier inn i fremtiden.

Helt anderledes i Hellas. Kjemper da ikke disse Olympiske guder? Visstnok kjemper de, men bare til avveksling og i bestemte situasjoner. Den store eksistenskamp er de nemlig ferdig med. Titaner og giganter er grundig beseiret for lenge siden. Den store, farlige kamp ligger her i fortiden. I opphoyet, majestisk ro kan de Olympiske guder se ut over verden foran dem i dagklar, solstrålende skjønnhet.

Friedrich Schiller har gitt et pregnant poetisk uttrykk for dette i sitt dikt "Das Ideal und das Leben":

Ewigklar und spiegelrein und eben
Fliesst das zephirleichte Leben
Im Olymp den Seligen dahin.
Monde wechseln, und Geschlechter fliehen,
Ihrer Götterjugend Rosen blühen
Wandellos im ewigen Ruin.
Zwischen Sinnenglück und Seelenfrieden
Bleibt dem Menschen nur die bange Wahl,
Auf dem Stirn des hohen Uraniden
Leuchtet ihr vermählter Strahl.

Og hva gjør menneskene i Hellas etter doden? Kjemper de?

Tildels er menneskene etter doden bare makteslose skygger, som ikke kan utrette noesomhelst. De ville nærmest være en belastning i et eventuelt verdensoppgjør. Som flaggermus flakker de omkring i Hades' mørke skvggeverden. Kun de innvierte i mysteriene i Hellas går etter doden gjennom skyggeverdenen til et forklart liv i den guddommelige erkjennelses lys på de elyseiske marker, hvor de får del i de Olympiske guders eksistens, hvor der er avklart harmoni, og hvor der ikke er noe forestående verdensoppgjør som truer. Det ville være dem noe fullstendig fjernt og fremmed å delta i ville, disharmoniske Valkyrieritt.

For å komme dit må disse innvierte gå gjennom de hardeste prøvelser og kamper slik som Herakles og andre heroer. Men det er nettopp prøvelse og lutring på oppstigningens vei til Olympens tinder.

Et folks mytos er som en mektig billedvev ved dets "fodsel", ved dets inntreden i "historien". I disse bilder kjenner vi igjen hele folkets livssituasjon:

I de germansk-nordiske folk blir kulturen til under ustanselig kamp for eksistensen. I Hellas utfolder kulturen seg etter eksistenskampene.

Vi vil ikke hermed gi noen lettkjøpt og overfladisk "årsaksforklaring". Så enkelt er det ikke. Det vil være mer

treffende å si at vi finner hele folkets vesen og egenart både i historien, i kulturlivet og i den mytiske gudeverden. Stilen er den samme. Vesenet er det samme. Menneskemulighetene er de samme.

Den nordisk-germanske verdens stil: den uendelighetsrettete viljesekspansjon, det faustiske menneskes ferd til nye erkjennelser, nye oppfinnelser, nye oppdragelse og erobringer i ustanselig kamp for sin eksistens og i ustanselig oppgjør med de onde krefter det har sluttet forbund med. Det er viljeskamp med fremtidsmuligheter.

Den greske verdens stil: Eksistenskampen er avsluttet. Verden trer frem i hele sin skjønnhet og mangfoldighet, med billedkunst og videnskap. Sammenfattende betraktning av verdensgåtene i filosofien trer frem med en tankens klarhet og fylde som aldri for. Det er visdommens og skjønnhetens modne frukt i harmonisk ro.

I den nordiske mytos forfølges Sol og Måne av ulver som truer med å sluke dem: uviss eksistens.

I Hellas kan solvognens gang også bli problematisk, hvis en umoden og overmodig tar toylene (Phaeton). Men Helios selv er trygg nok.

I det nordisk-germanske er hele naturen fylt av forlokkende, uutgrunnelige, hemmelighetsfulle, nifse og sugende vesener, nokk og draug, havfruer, hulder og troll. De bor i og virker i naturen og ut over den.

I Hellas er også naturen vesensfylt, men på en helt annen måte. Kilder, elver, trær og busker - alt sammen er konkrete, bestemte sanselig/oversanselige skikkelser i harmonisk identitet. Den nordiske nokk bor i elven. Den greske elvegud er selve elven. Det kommer bare an på om han viser seg i sin sanne skikkelse. Slik er naturen konkret nærværende og "kjent". Her er ikke noe sugende jag ut i noe uoverskuelig "fremmed". Derfor også grekerne forkjærlighet for geometri og hele tall. De hadde en uutryddelig frykt og avsky for det irrasjonale, det som ikke "gikk opp" i en klar og anskuelig proporsjon.

Så avbildet da også grekerne sine guder i entydig klarhet og plastisk skjønn fullkommenhet. Slik ser Pallas Athene ut. Slik er Fader Zevs.

I den nordisk-germanske verden er der derimot en påfallende forkjærlighet for det som ikke "stemmer", for det som ikke med en gang kommer frem i et avsluttet og anskuelig bilde.

Alt det som peker videre inn i det uendelige, vekker her en intens interesse. Med hvilken glod har man ikke kastet seg over studiet av de irrasjonale tall, av de uendelig små og de uendelig store størrelser. Begeistringen for infinitesimalanalyse er like karakteristisk for det nordiske menneske, som begeistringen for de enkle, klare og skjonne proporsjoner er karakteristisk for grekerne. Det nordiske menneske higer alltid videre. Det vil gjerne droppe "sannhetserkjennelse", hvis man med det krever at der skal komme frem et klart og anskuelig bilde, og hvis det gjøres til fordel for en fremadbrusende viljesdynamikk hvor noe skal utrettes og erobres med makt, og hvor noe skal skje. Det er noe fändenivoldsk over den selvolgelighet med hvilken man tar med på kjøpet de frykteligste skadevirkninger, hvis man bare derved kommer videre fremover. Det er forbundet med den onde. Her foreligger ikke mulighet for noen "Tankelosning" av problematikken. Løsningen må skje i viljesfæren ved nye handlinger hvor det onde beseires og forvandles i fremtiden.

Hele den nordisk-germanske mytos er VILJE i fortettet billedramatikk. Hele den greske mytos er TANKE i avklart harmoni og i tankeformenes mangfoldige fylde.

Er man blitt klar over disse stilarter og vesenskrefter i menneskets sjel, har man også nøkkelen til å bruke disse to mytiske billedverdener på det best egnede tidspunkt i undervisningen i folkeskolealderen.

I de første tre folkeskoleklasser går de enkelte barn så selvolgelig inn i hele klassens liv og rytme, at de trives og vokser liksom i en "gruppesjel". Naturligvis er der også vanskeligere barn som stikker seg ut og "ikke vil være med". Men da er der alltid noe i veien. Enten er selve undervisningen mislykket, eller så er barnet selv kommet helt på skjeve.

Helt anderledes er det i en 4. klasse. Her er der omvendt noe i veien hvis ikke barnene i tur og orden på en eller annen måte stikker seg ut og skiller lag med "flokket". Det kan skje på utallige måter. Den sterkeste kan gjerne være den mest stillfarende måte. Men her vil barnet en stund føle seg selv alene - helt alene, og mote den voksne og hele verden direkte og ikke som et ledd i en større gruppe. Den personlige vilje futter frem fra det inderste dyp. Barnet vil anerkjennes som det enkelte menneskebarn det er, - det vil legge planer og ta fatt på nye oppgaver, ikke bare gjenta rytmisk det samme i kor. Ut av en mer almen, levende følelsessfære, hvor barnet er ett med naturen og de voksnes verden, trer små "individuelle" vikinger frem med hoyst personlige viljessverd. Og det er ikke bare gode gjerninger som gjøres. Her er en sterk dragning mot å prøve seg litt på onde veier, i allfall litt. Og det er hoyst forståelig at Odin og Tor slutter et tvetydig forbund med den onde Loke. Her er hele den viljesmettede nordiske mytos' dramatikk et selvolgelig element. Det onde skal naturligvis beseires. Men det er ingen fjern, fremmed makt. Det er hoyst nærværende og krever en tilsvarende personlig viljesinnsats.

Har barna gått kraftig gjennom denne viljesflammesone i 4. klasse, kan man akta at sjelsevnene viser seg

på en ny måte. De våkner til en ny dag. Nu blir det mulig å betrakte og forstå former og ting på en helt ny og avklart måte. Mens det for alltid måtte være ballett inn i et hendelsesforløp for å kunne vekke virkelig interesse, kan det nu tre frem som egen sak. Nu kan man ta fatt på botanikken med alle plantenes formforandringer i overensstemmelse med jordbunnen og omgivelsene. Man kan begynne å ordne dem i grupper og "forstå". Snart etter kommer geometrien til sin rett med strengt lovmessige konstruksjoner.

Her er den greske mytos selvfølgelig på sin plass som fortellestoff når som helst i 5. klasse. Og så går skrittet derfra rett inn i den greske historie, hvor de mytiske bilder forsvinner, og de klare individuelle personligheter trer frem: Themistokles, Aristides, Perikles, Alkibiades.

Idet tankene avklares, stiger de frem av et rikt liv, som de skyver tilbake og ned under seg. Skal hodet være egnet til å oppfatte klare tanker, må det loftes opp og ut av det rent vegetative stoffskifte. Slik er det også i den greske mytos. Mens de Olympiske, klare "tankens" guder hersker der oppe i atmosfærens lys og luft, hersker de "nedre" guder, de ktoniske jordiske, i all jordens fruktbarhet, i markens spirende liv, i dyrenes og menneskenes fodsler og vekst, ernæring og trivsel. Det er Demeter og Persefoneia og alle de andre "nedre" guder. At de er "nedre", betyr ikke at de står lavere i utvikling, at de er mindre verdifulle. Det gjelder den umiddelbare, konkrete romorientering. Det greske menneske vandrer over jorden og har det spirende liv og også sitt eget stoffskifte "der nede". og det ser opp mot fjellene og skyene og feler sitt eget hode i slekt med de himmelske, Olympiske guder. Naturligvis er det ikke noen dod, stillestående avgrensning. Det strømmer stadig nedenfra og opp (ano) . og det strømmer stadig ovenfra og ned (kato) . Disse to geberder er grunnleggende. De "nedre" guder kan stige helt opp til Olympens tinder, og de Olympiske guder kan stige ned.

Pallas Athene selv som "fodes" på den måten at hun springer like ut av den Olympiske Fader Zevs' egen panne, klokskapens gudinne, den jomfruelige, som i det hele tatt ikke får barn, kan når som helst gripe praktisk og dyktig inn i alle livets situasjoner med klokskapens forening av fortanke og skarpt blikk. Her og nu. Hun er samtidig kunsthåndverkets (techne-teknikk) gudinne. Men selv om hun slik er de "ovre", Olympiske guders representant fremfor noen andre, har hun faktisk en mørkere fortid som en av de "nedre" fruktbarhetsgudinner. Hennes menneskelige klare ansikt er også først kommet frem senere, etterat hun i lengre tid hadde vist seg i dyreskikkelse - som ugle. Uglen blir så hennes "symbol". Hun har forlatt nattens mørke område og er blitt forlost som fri bevegelig klokskap. Hun er nu helt og holdent opptatt blant de Olympiske guder.

Denne harmonisk avbalanserte grunnstruktur mellom det ovre og nedre, mellom himmel og jord, mellom hodets tanker og mavens stoffskifte, finner vi igjen i det greske tempels stil. Her er ingen himmelstrebende tårn. Her er likevekten mellom det bærende og det hvilende, mellom det nedre og det ovre: Soylene som bærer arkitravet med den lett skrånende gavl. Trekanten som hviler over firkanten. Himmel og jord i gyllen likevekt, Og det greske menneske folte seg selv i denne gylne likevekt, i disse soylers bærekraft. I Erechteiontemplet på Akropolis ser vi karyatidene, noen skjonne kvinneskikkelser, som selve de bærende soylers i templet.

Hele den greske mytos er tankens mytos, tankens fodsler og frigjøring. Men det betyr samtidig at selve de mytiske bilder for det greske menneskes bevissthet raskt ble avbleket og gikk over i selve tankens form. Hver gud har sitt område, sin funksjon, sine bestemte egenskaper. Og snart ser vi hvorledes interessen forskyves fra vesenet til vesenets virksomhet. Poseidon, vannenes hersker, blir til selve det flytende, vannets funksjon eller rett og slett "vann". Hades blir til "det faste", den harde jord. Kronos blir til den altfortærende ild eller like gjerne til den altfortærende tid (smlg. kronometer) . Og Fader Zevs selv, tankens, lysets og luftens gud, han som lar lynet blinke, han som lyser opp hele himmelhvelvingen, han som lar mennesket bli et bevisst, oppreist og tenkende vesen, han blir omsider til selve luftens funksjon, selve tankens funksjon. Han som lar alt komme til syne, blir den "romskapende" funksjon.

Men hvor er så den samlende enhet i hele dette mylder av skikkelser? Noen enhet kommer i den greske mytos ikke frem i bestemt form, men lever skjult i helheten, i det harmoniske samspill mellom alle de mangfoldige skikkelser. Likesom tenkningen selv virker i alle bestemte tanker, lever denne guddommelige "enhet", i alle gudeskikkelser. Men det er nettopp typisk for det greske menneske at interessen så overveiende er rettet mot mangfoldigheten, de mange forskjellige, konkrete skikkelser som har hver sitt område hvor de til en viss grad er autonome. Der er glede ved den enkelte bestemte kvalitet. Der er ingen hast med å fore den tilbake til en enhetlig opprinnelse eller til et enhetlig mål. Det er presis det motsatte av den jodiske monoteisme, hvor hele interessen er rettet mot den ENE. De mange er der også i den jodiske mytos (også i Det gamle testamente) : Der er engler, erkeengler, keruber og serafim. Men de er alle budbærere og underordnede tjenere i forhold til den ENE, som var så hellig at man ikke engang skulle si hans navn. Omvendt er den monoteistiske tendens der også i Hellas. Man kan påvise den som en bakgrunnsstemning, som en bakgrunnsbolge, som av og til dukker opp og blir direkte fremhevet for så igjen å forsvinne i bakgrunnen til fordel for alle de bestemte, forskjellige, skjonne anskuelige gudeskikkelser. Uten denne konkrete mangfoldighet blir all tenkning redusert til bare å gjenta seg selv som et enstonig hamrende postulat. Der kommer ikke noe bestemt til syne.

De greske guder har samme allsidige forskjellighet som menneskets sanser. Hva hjelper det å tenke, hvis man ikke har oyne, orer, smakssans, varmesans, bevegelsessans etc.?

Like forskjellige som syn og horsel er Pallas Athenes skarpe blikk og Phoibos Apollons harmoniserende, velklingende lyre. Like forskjellige som varmesans og bevegelsessans (sans for de egne lemmenes bevegelser) er kjærlighetsgudinnen Afrodite og den ville, krigsdansende Ares.

Likesom alle sansers kvaliteter begrepsmessig kan reduseres til det almene: det som sanses, kan også alle guder reduseres til "det guddommelige" eller rett og slett "Gud". Hvis man ikke gjør det, tapes enheten. Hvis man bare gjør dette, tapes mangfoldigheten.

Den greske filosofi er fremfor alt selve mangfoldighetens fylde. De aller fleste tanker som i tidenes løp er kommet frem i filosofiens historie, kan man finne hos en eller annen av de greske filosofer. Så rik og differensiert var den greske tenknings fylde.

Og går vi til grekernes største filosof, Aristoteles, finner vi dette på en særskilt måte. Selvfølgelig kjente han den ene tenknings virksomhet, som lever i alle tanker. Ja, han prøvde også å rette oppmerksomheten direkte mot denne kjernevirksomhet (tenkningens tenkning - noesis noeseos) . Men fremfor alt oppsøkte han med oppdagerens friske glede alle de mangfoldige forskjelligheter, alle forskjelligartete områder og hovedområder. Og han kommer til ti hovedkategorier: substans, kvalitet, kvantitet, sted, tid, aktiv, passiv, relasjon, habitus og stilling. - Det er den aristotelske filosofis Olymp. Like suverene og forskjellige er disse kategorier som de Olympiske guders egenarter og virksomhetsområder. De virker sammen. Ingen kan være uten de andre. Fader Zevs er den mektigste, far til flere av de andre guder og gudinner. Men disse hans sonner og dotre er like fullt til en viss grad selvstendige og suverene innenfor sine områder. Slik er også substanskategorien den viktigste, kongen og herren blant kategoriene, selve Fader Zevs. Flere av de andre kategorier kan direkte "avledes" av substanskategorien. Substansen må jo være eller vise seg et sted. Straks er steds-kategorien sprunget frem av substanskategoriens panne. Men de er like fullt slett ikke identiske. Steds-kategorien er intet uten substanskategorien, men er den først kommet frem, er hele romorienteringen der som et spesielt område. Man kan konsentrere seg om en enkelt kategori og oppleve alt ut fra dette ene "felt". Så blir man uvilkarlig fort over til et av de andre felter. Likesom man kan vandre omkring på den greske Olymp til de forskjellige guder og oppleve verden sammen med Ares, Pallas Athene, Artemis eller Phoibos Apollon, slik kan man også vandre rundt i den aristotelske tankeverden til de forskjellige kategoriens områder og egenarter, oppleve verden ut fra feltene "aktiv", "sted", "tid" eller "relasjon" etc.

Det greske folks barndom har de Olympiske guder -. Det greske folks voksne alder har de aristotelske kategorier.

Og i hele den verdenshistoriske utvikling foyer det greske folks mytos, historie og filosofi seg inn i en høyere enhet, som et ledd i menneskets og menneskehetens utvikling.

Førsteutgave:

Mennesket, Bergen, 1963/2

www.joergensmit.org er webbadressen til material av og om Jørgen Smit.
Biografisk material, utgivelser, foredrag, arbeidsplasser o.s.v. utgitt av Rembert Biemond